

MOŽE LI SE PISANJEM UČITI GOVOR? O FONETSKOJ TRANSKRIPCiji U UČENJU ŽIVIH JEZIKA

Jezik i pismo po de Saussureu dva su razna sustava znakova. Jedini je razlog postojanja pisma da prikaže jezik. Ali pisana se riječ toliko intimno miješa s izgovorenim riječju, koju tek predstavlja, da konačno uzurpira njezinu ulogu. Činjenicu da se više pažnje posvećuje grafičkoj reprezentaciji vokalnog znaka nego samome znaku de Saussure uspoređuje s mišlju kao da nam za upoznavanje nekoga njegova fotografija znači više od njega samoga.

Lako zaboravljamo načela suvremene lingvistike

Međutim, od pojave de Saussureova »Tečaja opće lingvistike« početkom ovog stoljeća (1915) do danas izgleda da nismo postali pametniji te još uvijek, osobito u nekim područjima primijenjene lingvistike, lako zaboravljamo osnovne misli utemeljitelja suvremene znanosti o jeziku. Tako se npr. u nastavi živih jezika često govori o tome kako se pojedina slova izgovaraju, umjesto da se govori o tome kako se pojedini glasovi pišu. »Za prve lingviste, piše de Saussure, napustiti slovo znači izgubiti se, a za nas je to prvi korak prema istini.«

Prilikom opisa nekog živog jezika de Saussure kaže da je potrebno najprije direktnim promatranjem utvrditi sustav glasova, pa tek zatim odrediti znakove (slova) za glasove. I u suvremenim metodama učenja živih jezika učenje govora prethodi učenju pisma. Slijedeći tu de Saussureovu hijerarhizaciju, slijedimo i prirodni tijek usvajanja jezika.

No pismo se ne da! Jer ono je ono pravo! Crno na bijelom! Scripta manent!-itd. (Parole u korist pisma zaista su brojne!) Tako se pismo uvodi i ondje gdje mu uopće nije mjesto: u učenje stranog govora. Doduše, to se onda zove fonetskim pismom ili fonetskom transkripcijom, ali tu smo: pismo se nameće govoru; fotografija uzurpira mjesto osobe koju prikazuje! I kako se još uvijek pismu vjeruje više nego riječi (izgovorenoj), ljudi koji uče strane jezike dovode se u zabludu te doista vjeruju da »fonetska transkripcija (...) omogućava učenicima da ispravno izgovore tekst uz pravilan ritam i intonaciju čak i bez nastavnika.« (Vjesnik, 7. X 1975, str. 10; u članku »VIII međunarodni kongres fonetskih nauka«)

Fonteska transkripcija tek stvara lažnu predodžbu o korektnom izgovoru

Kako je dobro neke stvari odmah postaviti na pravo mjesto, možemo reći da onome koji poznaje neki (strani) jezik, dakle onome tko je u potpunosti ovladao i izgovorom, fonetska transkripcija može označiti korektan izgovor neke riječi, jer se taj izgovor uklapa u opći sustav kojim je ta osoba ovladala; međutim, onome tko tek uči neki strani jezik fonetska transkripcija može samo stvoriti lažnu predodžbu o korektnom izgovoru.

Sto se, naime, dešava pri učenju stranog govora, čak i onda kad se uči prirodnim putem — slušanjem: đaci primaju strani govor kroz glasovni sustav svog materinjeg govora, a to znači da prave greške uvjetovane poznavanjem materinjeg govora. Ukratko: umjesto stranih glasova izgovaraju glasove svoga materinjeg govora.

Tako se može veoma lako prepoznati govori li našim jezikom npr. Englez, Francuz ili Nijemac, upravo zbog karakterističnih grešaka koje prave (a imitacije takvih načina govorenja često nas zabavljaju u humorističkim emisijama). I pitamo se kako je moguće da hrvatski književni jezik, za koji kažemo da se piše fonetski, razni ljudi različito izgovaraju. Pa upravo zato što je jedno »p« ili »v« ili »a«, ili bilo koji drugi glas, posve drukčije u slušanju, a to znači u svijesti Engleza, Francuza ili Nijemca, pa je stoga različit i u njihovim izgovorima. A posve se isto događa i kad neki naš đak uči engleski, francuski ili njemački, bez obzira na to uči li ga slušajući ili fonetskom transkripcijom.

Jasno, pristaše fonetske transkripcije mogu reći da je potrebno đaku i objasniti kako se neki fonetski znak izgovara. Time se zapravo udaljavaju od transkripcije, dakle indirektno priznaju da nije dovoljna. Međutim, ni objašnjenja obično nisu dovoljna. Ako neki naš đak uči recimo, francuski, on može lako naučiti da se npr. »in« u francuskom izgovara kao »nazalno e« (a za to postoji i odgovarajući fonetski znak, i on se može brzo i lako naučiti). Međutim, kako nam nije cilj, bar pretpostavljam, da đaka naučimo *kako se piše korektan izgovor* (dražesnog li apsurd!), to problem nije riješen pa se dalje pitamo: kako se izgovara to »nazalno e«? Odgovor je obično: kao i naše »e« (što uopće nije točno), s time da dio zračne struje prolazi i kroz nos, a taj se nazalni prizvuk postiže tako da se spusti meko nepce i tako otvori pristup u nosnu šupljinu. Dakle, đak treba da nauči kako da voljno spušta i diže meko nepce, samo to! Kako to baš i nije najjednostavnije, đak jednostavno izgovara »en«, misleći da pri tom govori francuski. A fonetska transkripcija, to crno na bijelom, uvjerava ga (posve krivo, dakako) da korektno izgovara.

Je li moguće pisanje ritma i intonacije govora?

Oni koji se bave nastavom živih jezika znaju da je mnogo teži problem od usvajanja glasova usvajanje ritma i intonacije stranog jezika. Ritam i intonacija nosioci su cjelokupne glasovne strukture nekog govora i oni zapravo modificiraju glasove. Glasovi engleskog jezika, čak i oni prividno jednaki glasovima našeg jezika, bitno su od njih različiti upravo zato što su ritam i intonacija engleskog bitno drukčiji od ritma i intonacije hrvatskog. A rješenja koja nam fonetska transkripcija nudi za »pisanje« ritma i intonacije (obično su to točke i crte različitih veličina i nagiba) toliko su siromašna, neadekvatna, a povrh svega analitična, da ih je nemoguće povezati s ritmom i intonacijom govora.

Vratimo se de Saussureu! Pismo i govor dva su posve različita sustava. Nemoguće je pismom u cijelosti »napisati« govor. Pismo je analitično — govor je sintetičan: pismo, dakle, može donekle adekvatno prenijeti elemente govora — glasove; međutim, ono nikako ne može prenijeti sintetičke, strukturalne snage govora — ritam i intonaciju. Oni se mogu tek stidljivo naznačiti interpunkcijom ili strukturom rečenice, a prije svega se *pretpostavljaju u čitaocu*. Dakle, onaj tko prima tekstualnu poruku prima je dobro

ako su mu unaprijed poznati osnovni ritam i intonacija govornika, dakle ako je obojici poznat kôd koji se primjenjuje. I upravo zato iluzorno je sugovorniku-učeniku stranog jezika pokušati pismom prenijeti ono što on nema, što bi tek trebao da nauči; jer ga učimo na način koji pretpostavlja da mu je to što uči već poznato.

Pismo je tek podsjetnik koji pretpostavlja ne samo znanje ritma i intonacije nekog govora već i znanje izgovora glasova. Ako to znanje kod sugovornika (učenika stranog jezika) ne postoji, onda je poruka koju prima iskrivljena — »prilagođena« njgovu znanju, a to znači njegovu materinjem govoru.

Pa i o tome je de Saussure pisao (dakako, ne u ovom smislu, ali je misao lako primjenljiva): ako u lancu komunikacije koncept-2 koji se formira kod sugovornika (u našem slučaju to je izgovor đaka) ne odgovara konceptu-1 koji govornik želi prenijeti (a to je u našem slučaju korektan izgovor), onda komunikacija nije izvršena; tada je potrebno korigirati koncept-2, da bi postao jednak konceptu-1: potrebno je, dakle, korigirati izgovor.

Tako dolazimo do korekcije izgovora; a način kako smo do nje došli pokazuje da transkripcija očito nije isto što i korekcija.

Globalno-strukturalna audio-vizualna metoda učenja živih jezika i fonetska transkripcija

Poticaj za pisanje ovih redaka dao mi je već citirani članak u »Vjesniku«. Zacijelo ne bih na nj ni reagirao da nije riječ o očitoj besmislici, a to je upotreba fonetske transkripcije u globalno-strukturalnoj audio-vizualnoj (GSAV) metodi prof. dra Petra Guberine i prof. Paula Rivenca.

Naime, GSAV-metoda nastave živih jezika polazi, između ostalog, i s de Saussureovih općih postavki o primarnosti govora. Slijedeći prirodni proces učenja, pismu se pristupa tek nakon dobrog usvajanja govora. Posve je razumljivo, budući da je riječ o prirodnom slijedu učenja stranog jezika, da tu nema mjesta fonetskoj transkripciji.

Da bi se postigao dobar izgovor, u okviru GSAV-metode razrađen je specijalni sustav fonetske korekcije, koji uključuje razne mašinske, ritmičke i druge postupke. I GSAV-metoda se upravo po tome bitno razlikuje od drugih metoda učenja živih jezika i upravo je po tome poznata i cijenjena u svijetu. Stoga se vezivanje fonetske transkripcije uz GSAV-metodu može najblaže nazvati tek svaštarenjem, koje proizlazi iz posvemašnjeg nerazumijevanja osnovnih načela ne samo GSAV-metodologije, već i suvremene lingvističke misli uopće. Taj pokušaj spajanja nespojivog zapravo znači odvlačenje GSAV-metodologije daleko unazad, pa je takvo izlaganje na Međunarodnom kongresu fonetskih nauka, pogotovo ako ono dolazi iz Zagreba, posve deplasirano.